

Könyvnapló

Kalandok és azonosulások

„ALMODOM, TEHÁT VA-GYOK” — a híres descartes-i tételnek ez a parafrázisa lehetne az egyik mottója *Balázs Béla* most megjelent *Naplójának*, amelyet a Magvető Kiadó adott ki *Fabri Anna* példás gondozásában és jegyzeteivel. A *Napló* nemcsak és nem is elsősorban a korra, az 1903 és 1922 közötti idősakra vonatkozó ismereteinket bővíti, ismert és kevésbé ismert személyek sokaságát mutatja be. Egy, a korabeli polgári világban magát gyökértelennek érző, sem ide, sem oda nem tartozó („zsidó vagyok, de idegen tőlem a „zsidó” irodalom”, „az Ady—Móricz—Babits kultúra kész, a maga nemében tökéletes, keményen álló, hozzáférhetetlen lesz, és mégis tőlem éppoly távol álló, mint a másik”) művészértelmisségi megújuló harcra önmaga megtalálásáért, s a valahova tartozásért. S eközben kirajzolódik az atmoszféra, amely azóta világhírűvé lett életművek (Lukácsé, Bartóké, Kodályé) táptalaja volt, a maga visszahúzó, konvencionális polgári létmódja ellenére is, vagy talán éppen amiatt. A polgári világ elleni lázadás különféle formákat öltött. Balázs reakciója valószínűleg a *kaland* fogalomban sűrűsödött. „A kaland az olyan élet-szcéna, amelyben egész szabadon egészen én lehetek” — írja, s kaland számára a háború, kalandot — művekben feldolgozható kalandot — jelentenek a nők, de kaland az oly megaragadó őszinteséggel megírt és megélt Anna-szeretlem is. Nincs talán XX. századi irodalmunkban még egy életmű, amely ennyire közvetlenül a személyes lét eseményeiből nőtt volna ki (ez magyarázza egyúttal azt is, hogy Balázs legtöbb műve valamilyen végső megoldatlanságban szenved, formaelve élet és mű közvetlen felcserélhetősége). Ennek a művészetként megélt életnek (vagy, ha tetszik, életként megélt művészetnek) megaragadó dokumentuma Balázs Béla *Naplója*.

Nem is kell túl nagy fantázia ahhoz, hogy kalandnak, a „század egyik nagy kalandjának” tekintsük a korszak értelmiségi lázadóinak szemszögéből a marxizmust, a forradalmi munkásmozgalmat is. *Lukács György Curriculum vitae* címen összegyűjtött önéletrajzi jellegű írásait szintén a Magvető jelentette meg. *Ambros János* válogatásában, jegyzeteivel és utószavával. A kötetben közölt tanulmányok, egyes korabeli könyvek elő- és utószavai, valamint a cikkeik hűen tükrözik Lukács politikai pályafutásának kacskaringóit: taktikai engedelműnül szolgáló önkritikák sora, a nézetek változásáról szabadabb formában árulkodó elméleti bevezetések, majd az összegző igé-

nyű utolsó interjúk, önéletrajzi vázlatok — mindez egy korántsem viszontagságok nélküli — ám tüsszel-vassal keresztülvitt — azonosulási igényről tanúskodik.

CSAK SAJNÁLNI TUDJUK, hogy a kötetbe nem került bele az a *Vezér Erzsébet* és *Eörsi István* közreműködésével készült utolsó nagy interjú, amelyben Lukács minden addiginál részletesebben számol be pályája fordulóiról. Enélkül — még a részletes jegyzeteket beszámítva is — sokkal nehezebben követhető a kötetben kiemelt helyen szereplő *Megélt gondolkodás* című vázlat.

Még mindig a szellemi „kalandok” soránál maradva, joggal számított és számít ennek századunkban a *pszichoanalízis*. Többé-kevésbé az is tudott, hogy ebből a „kalandból” a magyar szellemi élet is jócskán kivette részét. A két világháború között Freud legjelentősebb írásai megjelentek magyarul, s a hazai analitikusok munkáit többek között olyan rangos folyóiratok közölték, mint a *Nyugat* vagy a *Korunk*. A több évtizedes hallgatást és elhallgatást most a Magyar Hírműsorozatban *Ferenczi Sándor* válogatott tanulmányainak (*Leiki problémák a pszichoanalízis tükrében*) megjelenése törte meg. *Ferenczi* Freud munkatársa, elméletének egyik továbbfejlesztője, egyúttal a korabeli magyar kulturális színtérnek is aktív szereplője (*Adyval* kapcsolatos érdekes feljegyzései sajnálatos módon nem kaptak helyet a jelen gyűjteményben). Írásából *Linczenyi Adorján* válogatott, ő írta a bevezető tanulmányt is. Szerepelnek a válogatásban *Ferenczi* jelentős tanulmányai a pszichoanalízis jogi és társadalmi jelentőségéről, a háborús neuroziszokról, valamint a pszichoanalízis és kriminalitás kapcsolatáról. Helyet kapott a felnőttek „gyermekanalízisét” taglaló értekezése, amely az analitikus módszer továbbfejlesztésének egyik dokumentuma. A *Függelék* *Ferenczi* hagyatékban maradt írásából közöl néhányat. Az összeállítás értékét, sajnós, számtalan szerkesztési pongyolaság rontja. Szinte sehol sincsenek feltüntetve a tanulmányok forrásai, az eredeti lelőhelyek, noha éppen ezek dokumentálhatnák, hogy *Ferenczi* milyen szerves kapcsolatban állt a korabeli progresszív kulturális törekvésekkel. Az előszóban következetesen rosszul szerepelnek a nevek és címek, bosszantó és gondosabb szerkesztői munkával könnyen megelőzhető stiláris hibák fordulnak elő. Egy ilyen, az újrafelfedezés igényével fellépő kiadvány mindenképpen alaposabb előkészületeket érdemelt volna (*Magvető*).

ÖRVENDETES, hogy egyre több átfogó igényű értékelés lát napvilágot magyarul Freud és követőinek életművéről. *V. M. Lejbin Pszichoanalízis és neofreudizmus* című monográfiája a Kossuth Kiadó gondozásában jelent meg. Az oroszul 1977-ben közreadott kötet arra vállalkozik, hogy filozófiailag értelmezze Freud pszichoanalízisét, illetve egyes kortársainak ugyancsak az ő tanaiból kiinduló, de azokat lényeges pontokon módosító elgondolásait. *Lejbin* könyve arról tanúskodik, hogy — mint az előszót író és a rendkívül alapos irodalomjegyzéket összeállító *Erős Ferenc* megállapítja — „a szovjet tudományos életben is komoly törekvések születnek a pszichoanalízis értékelésére alapos és objektív feldolgozására”.

Az eddig ismertetett művekben én és társadalom kapcsolatának, az azonosulásnak vagy elidegenedésnek különféle — ha mégoly vázlatosan körülírt — konkrét eseteivel foglalkoztunk. *Pataki Ferenc* *Az én és a társadalmi azonoságtudat* című szociálpszichológiai tanulmányában (*Kossuth Kiadó*) elméletileg kísérli meg rendszerezni idevágó tudományos ismereteinket. A szerző az általa „műhelymunkának” nevezett könyvben azt a kérdést feszegeti, hogy „milyen a társadalmi szerkezet és a társadalmi folyamatok, illetve az egyén társadalmi viselkedése közötti pszichikus közvetítés rendje”. *Hogyan épül be — „élmények és tapasztalatok, azonosulási folyamatok révén” — a „társadalmiság” az egyénbe, milyen módon válik az azonoságtudat támpontjává. Mindehhez elkerülhetetlenek látszótt az én-pszichológia történeti változatainak és az azonoság (identitás) elméletek típusainak áttekintése. Nincs itt terünk részletekbe menően ismertetni az imponáló szakirodalmi tájékozottságon alapuló következtetéseket.*

INKÁBB A TÉMA — *Pataki* által is hangsúlyozott — *aktualitására* hívnánk fel a figyelmet: korunkat az „identitásvesztők” és az „identitáskeresők” időszakának is tekinthetjük. *Az egyén, különféle történelmi tényezők hatására elbizonytalanodni látszik azokat a támpontokat illetően, amelyekhez viszonyítva magát, szilárd társadalmi azonosásra tehetné szert. Ugyanakkor tanúi vagyunk új, tömeges méretű nemzeti, etnikai és helyi mozgalmak létrejöttének, amelyek mind-mind e hiányzó azonoságtudatot vannak hivatva megteremtteni. S e kettős jelenség tudományos igényű feldolgozása nemcsak elméletileg fontos, hanem a társadalmi gyakorlat szempontjából is életbevágó feladat.*

Berényi Gábor